

Міністерство освіти і науки України Національний університет
«Києво-Могилянська академія» Факультет гуманітарних наук
Кафедра культурології

Курсова робота

освітньо-кваліфікаційний рівень – бакалавр

на тему: Фрідріх Великий – перший слуга в державі: Культурне життя в
Німеччині XVIII ст.

Виконав:

Студент 3-го року навчання.

Факультет гуманітарних наук

Спеціальності 034 Культурологія

Богуцький Артем Олегович

Керівник: Чумаченко Борис Миколайович
старший викладач

Зміст

Вступ	3
РОЗДІЛ I. Витоки Величі(Пращури)	8
РОЗДІЛ II. Молоді Роки	12
РОЗДІЛ III. Хай живе новий Король! Король-філософ!	19
РОЗДІЛ IV.Війни за Сілезію	24
4.1 Перша Сілезька Війна	24
4.2 Друга Сілезька Війна	28
РОЗДІЛ V. Роки Миру	33
РОЗДІЛ VI. Німецьке Просвітництво	39
РОЗДІЛ VII. Семилітня Війна	44
РОЗДІЛ VIII. Епілог	47
РОЗДІЛ IX. Останні роки	50
Висновки	52
БІБЛІОГРАФІЯ	53

Вступ

«In den langen Jahrtausenden der Geschichte finden wir nur drei Herrscher, welche von den Völkern der Erde mit diesem Titel ausgezeichnet werden. Zwei von ihnen ragen durch den Umfang ihrer Reiche und ihrer Eroberungen weit über alle Staatslenker hinaus: Alexander und Karl. Der Dritte aber war Regent eines winzigen Staates <...> ein Mann, der jenen Ehrentitel nur dem unerhörten Einsatz seiner eigenen Person verdankt...»

«Протягом тисячоліть історії ми знаходимо тільки трьох володарів, яких народи землі нагородили цим титулом. Двоє з них виділялися розмірами своїх імперій і кількістю захоплених територій у порівнянні з іншими державними діячами: Олександр і Карл. Третім був правитель крихітної держави <...> людина, яка зобов'язана своєму почесному титулу тільки завдяки неймовірному вмінню використовувати свій власний потенціал ... » [20;електронний ресурс].

Постать Фрідріха Великого неабияк зацікавили та заінтригувала мене. *Об'єкт* мого дослідження полягає у аналізі індивідуальності особистості в історії культури, а особистість це завжди таємниця. І на розгадку цієї таємниці можна присвятити усе життя і так не отримати усіх відповідей. *Предметом* дослідження у цій роботі виступає постать Фрідріха Великого. *Метою* цієї роботи виступає пошук автором відповіді на запитання: Ким був Фрідріх Великий? Звичайним мілітаристом, який прагнув виключно війни? Основоположником войовничого німецького духу до якого так тяжіли пропагандисти у часи Другої Світової? Звичайним комедіантом просвітницької монархії? Чи видатним пруським монархом, який робив все задля своєї держави, ставши її першим слугою?

Актуальність моєї роботи полягає в тому що сучасний процес українського державотворення стоїть перед такими самими викликами як і

Пруссія у першій половині XVIII ст. Це і наявність агресивних держав сусідів, відсутність справедливої судової системи, величезний корупційний апарат, а головне відсутність єдиної консолідації народу в країні, з чітким визначенням пріоритетів розвитку та її місцем у світовій спільноті. Звичайно не варто повністю запозичувати методи розвитку держави Фрідріха Великого, але патріотизм, відданість служінню державі, безкористність, заповзятість та невпинна жага досягнення результатів повинні стати зразком для сучасних українських політиків. І замість держави для слуг народу повинні бути державні слуги для народу.

Ступінь наукової розробки. Серед сучасників Фрідріх був відомий як своїми військовими перемогами так і політичними успіхами. Він активно вів листування з французькими філософами, зокрема з Вольтером. У добу романтизму Фрідріхом не дуже цікавилися. Цікавими для романтиків були постаті Наполеона, Карла XII. Праці цього періоду про постать прусського монарха належать Томасу Карлею та Томасу Маколею. Однак найбільш цікавий інтерес до постаті Фрідріха виникає у XX столітті. Особливо це яскраво проявилось за часи приходу нацистів до уряду у Німеччині. Постать короля почали міфологізувати пропагандистська машина Геббельса, яка зробила з нього батька-засновника німецької держави та войовничого німецького духу, який зміг почати об'єднання німецьких земель, яке у свою чергу продовжив Бісмарк. Постаті Фрідріха Великого також приділено велика кількість екранного часу, ще до приходу нацистів до влади, активно знімаються фільми про Прусського монарха. Коли ж влада переходить до рук Гітлера, то пропаганда починає особливо активно використовувати образ Фрідріха. 1942 році — «Великий Король» фільм, який був необхідний для збільшення бойового духу солдатів під час війни. Фільм мусим продемонструвати, що програці у битвах лише загартовують німецький народ. Друкуються книги, випускаються навіть статуетки Фрідріха Великого, все працює на користь ідеологічного апарату.

Як Німеччина так і погляди на постать Фрідріха розділилися після Другої світової. Історіографія НДР наслідувала історіографію СРСР, яка не дуже цікавилася постаттю Фрідріха Великого. На першому плані в НДР були: Мартін Лютер - національний геній, вони визнавала Гумбольдта, визнавали Гете, а Фрідріх не зміг зайняти почесне місце у цьому списку. Лише у кінці свого існування, при спробі переписати історію, держапарат вирішив повернутися до ідеї Освальда Шпенглера та до його праці 30-х років «Прусацтво або соціалізм», в якій вивів головні засади німецького працелюбства, протиставляючи його іншим країнам заходу, а особливо Великій Британії, в якій кожен індивід прагне працювати одноосібно або об'єднуючись у колективи задля свого збагачення. У той час, як кожен німець є невіддільною частиною одного великого механізму, який мусить працювати невпинно і дуже якісно аби уся ця велика машина, яка зветься Німеччиною працювала як годинник.

Одним словом Фрідріх Великий мусив стати першим соціалістом у цій країні. Але загалом ставлення до нього у радянській історіографії було прохолодним, його тісно пов'язували з пруським мілітаризмом, і згадували про нього виключно у контексті Семилітньої війни. Ці події можна приписати до сторінок слави російської армії. Завжди згадувалося що під час цієї війни російські війська брали Берлін і це найбільший момент слави. Крім цього про Фрідріха завжди згадують у контексті найкращих військових полководців – Епамінонд, Наполеон, Євгеній Савойській. Але на цьому всі його чесноти у радянській історіографії закінчувалися. Його вважали звичайним мілітаристом, розбійником, та ворогом, дуже розумним ворогом.

Але перед тим як розпочати окреслення головних бібліографічних джерел, ми повинні сказати, що сам Фрідріх залишив після себе великий культурний спадок. В ньому особливе місце займали історичні праці «Історія Бранденбургу» і «Сучасна історія», в якій він описував часи свого царювання. Сам Фрідріх більше пишався своїми філософськими книгами.

Ще в юності він написав твір «Антимакіавелі», в якому з великим піднесенням спростував «безпринципні» положення книги знаменитого італійця. Крім того, він написав інструкції і регламенти для своїх офіцерів, а також багато віршів французькою мовою. Як правило, король писав тільки нариси, здебільшого досить опосередковані; витончену форму їм створювали поети, яких він активно наймав, серед них був і Вольтер.

Набагато більше значення для нащадків мають листи Фрідріха. Крім цього, Фрідріх дуже цікавився музикою, його композиторська спадщина включає 121 сонату для флейти; 4 симфонії; арії і окремі фрагменти до різних операм.

Для дослідження теми велике мають наступні праці: Н.І. Кареева, присвячена історії Західної Європи в новий час, в якій, зокрема, аналізується діяльність Фрідріха II. Ф.А. Коні «Історія Фрідріха Великого» та Фрейзер Д. «Фрідріх Великий» - більшою мірою біографічні роботи, в яких значну увагу приділено військовим та політичним аспектам життя Фрідріха Великого та дають змогу прослідкувати за його становленням від принца до найвеличнішого монарха та полководця XVIII століття. Книга Фенора «Фрідріх Вільгельм» дає можливість прослідкувати за становленням королівської династії Гогенцолернів, головним чином за діяльністю діда та батька Фрідріха Великого. Проаналізувати їх досягнення задля розквіту своєї невеличкої держави, а головним чином пізнати в якій атмосфері йшов процес формування особистості Фрідріха Великого.

Також необхідно відзначити роботу французького історика Е. Лависса «Нариси з історії Пруссії», опубліковану в 1879 та Патрушев А. И. «Германська історія: через терени двох тисячоліть». Обидві ці праці дають змогу простежити повний цикл еволюції німецької держави, з її падіннями та злетами.

Але доба Просвітництва це не тільки діяльність освічених монархів, це перш за все боротьба великих геніїв, які намагалися придати критичний дискурс усім подіям, що відбувалися у світі та розвинути у людей критичне ставлення до закріплених церковних і не тільки догматів та правил, які вже не мали місце у розвиненому суспільстві. Історія німецької культури була яскраво виражена у монографії «Історія Німецької літератури в Новий час», яка присвячена найвидатнішими німецьким персоналіям разом з главами, загальнотеоретичного та історико-культурного характеру, присвяченими літературним напрямками та жанрами літератури, а також різним видам мистецтв.

Під час написання цієї роботи використовувалися наступні *методи*: об'єктивності, принцип історизму, принцип системності, історико-генетичний метод.

Структура: Курсова робота складається з вступу, дев'яти розділів, четвертий розділ має два підрозділи, висновків, бібліографії та фільмографії.

РОЗДІЛ І. Витоки Величі(Пращури)

Неабиякої уваги заслуговують пращури Фрідріха Великого. Династій Гогенцоллернів веде свою родовідну з кінця XV століття, а саме з 1415 року коли нюрнберзький бургграф Фрідріх VI викупив землі Бранденбургу і став курфюрстом. Пізніше у 1525 році магістр Тевтонського ордену Альбрех Гогенцолерн почав процес перетворення цього політичного утворення у світську державу його нас наступники закріпили його успіх, прийняли кальвінізм, а після 30 літньої війни були приєднані Клеве та Рейнська область. Королівством же це курфюрство стало у 1701 році за часи правління Фрідріха I.

Він розумів, що невелика держава на Півночі Європи мусить мати якщо не велику, то дуже майстерну армію, яка б захищала кордони нового королівства. В знаки давалася інша проблема, територію Пруссії становили ліси та болота, необхідно було позбутися їх. Перед володарями цих земель гостро стояло питання залучення колоністів до своїх земель. Правителі намагалися скористатися будь-якою можливістю переманити або запросити на свої землі іноземців, які б не тільки займалися освоєнням цілини, але й з них би набиралися добровольці в армію, створювалися нові ремісничі майстерні, стягувалися податки.

Але все ж більшої уваги заслуговує батько Фрідріха Великого – Фрідріх Вільгельм I. Попри те, що ця людина ввійшла в історію як солдат та деспот, його вклад у розбудову Прусської держави був неоціненний. Отримавши владу у лютому 1713 року, він почав своє правління зі зменшення кількості придворного штату разом зі зменшенням зарплат та пенсій своїм чиновникам. Елітні підрозділи швейцарців відправлялися у прості піхотні полки. Коні, вина, меблі та дорогоцінності майже все пішло з

молотка для того щоб поповнити державну скарбницю. Мешканці Берліна сприйняли ці нові розпорядження з великим острахом, річ в тім, що за часів Фрідріха III велика кількість ремісників жила з того, що король не шкодував гроші на розкіш і тепер велика кількість людей втратила найприбутковіше джерело заробітку.

Разом з цим були створені комісії, які мусили перевірити усю фінансову документацію держ-апарату. Стали очевидними велика кількість фінансових махінації та фактів крадіжок. Не можна сказати, що Фрідріх був скупим, але дуже економним. Ця «економія» доходила до такого рівня, що він питав рахунки за харчі у своїх кухарів і якщо вони були вищі ніж ціни на місцевому ринку, де Фрідріх завжди спілкувався з торговцями, вони не тільки утримували зменшене жалування, але могли отримати дерев'яною палицею по спині. Сам монарх носив виключно військову одягу, пошиту на місцевих мануфактурах. Єдиною слабкістю монарху була лейбгвардія.

Не дивлячись на економію на всьому, він не шкодував коштів на цей елітний підрозділ. Були запровадженні військові статuti, був уніфікований відбір солдатів до армії, тепер у кожного з рекрутерів був окремий район з якого він міг набирати солдатів до свого полку і таким чином не вести конкуренцію з іншими своїми колегами. У кінці свого правління армія Пруссії нараховувало близько 75 тисяч військових, які становили приблизно 1% від загальної кількості населення. Завдяки цій «революції з гори» на вищий рівень був піднятий патріотизм у державі, тепер діти придворних віддають свої дітей на офіцерську службу не тільки щоб виконати васальний обов'язок, але тому що це престижно та патріотично.

Таким чином, солдати та офіцери відчували єдність між собою, коли надягали свій військовий мундир, адже знали, що в такому самому наряді їх король займається розбудовою спільної держави. Однак красивий мундир це тільки яскрава зовнішня сторона армійського життя. Знуцання, постійні

побиття шпіцрутенами та муштра не обіцяли нічого хорошого. Взагалі уся система пруської військової машини трималася на суворій дисципліні, а чим твердіше у військах дисципліна, тим менше цінуються добра воля і моральні достоїнства солдат.

У спадок від свого батька Фрідріх Вільгельм отримав великий грошовий фонд, гроші з якого мусили піти на реалізацію морських амбіцій держави. Новий король таких амбіцій не мав, але фонд існував і поповнювався надходженнями від громадян, які бажали отримати або новий титул, або нову посаду або будь-що інше, що були пов'язане з розв'язанням життєвих труднощів. Така фінансова політика поповнювали державну-скарбницю і дозволяла не обтяжувати народ податками і можливими державними позиками на випадок війн.

Це зіграло дуже важливу роль за часів Сілезьких війн. Реформи Фрідріха Вільгельма були направлені не тільки на покращення фінансового або воєнного стану держави. Одна з його заслуг це привчити німців до чистоти та охайності. На власному прикладі він демонстрував, що митися та слідкувати за довжиною волосся, нічим не гірше ніж носити перуки та постійно обливати себе парфумами. Для чистоти міст, король розпорядився штрафувати всіх хто зливає помії на вулицю, а господарів будинків вимостити дороги до своїх будинків. Але коли справа доходить до сімейних стосунків та до правил поведження з іншими людьми, король солдат зазнає нищівної поразки. Ще з дитинства він щосили лупив кулаками усіх хто не розділяв його погляди. Ця звичка нікуди не зникла і залишилася з ним на все життя. За провину і без, він міг лупити кожного, не зважаючи на стан та титул, під його палицею усі були рівні.

Потягом усього свого життя він так і не зміг зрозуміти, що люди його не стільки поважали як боялися. Він намагався знайти те затишне місце де він міг не королем, а звичайною людиною. Це проявлялося у спілкування зі

своїми «велетнями», де він відігравав роль доброго батька, яким йому не вдалося бути власній сім'ї. Навколо себе він створив так звану «Тютюнову колегію» - клуб в якому він разом з тими, кого він вважав друзями розважався. Стосунки з дружиною він вважав чисто обов'язком, але разом з цим, у часи фривольності та розпусти, він жодного разу не зраджував дружині. Вона була лише інструментом для народження спадкоємців, які мали у всьому наслідувати свого батька та повністю бути схожими на нього. Тому, після народження довгоочікуваного сина, Вільгельм почне робити все від себе залежне аби він захопився ідеями мілітаризму та ощадливої внутрішньої політики.

РОЗДІЛ II. Молоді Роки

Фрідріх II народився 24 січня 1712 року. Вся династія Гогенцоллернів з нетерпінням чекали народження майбутнього спадкоємця престолу. Адже мати Фрідріха -Софія Даротея втратила двох своїх синів, коли вони були немовлятами. Відтак усі дуже хвилювалися за цього хлопчика і не квапилися справляти хрестини, через його слабе здоров'я. Однак, все минулося і прийшов час пишної церемонії, на якій був присутній увесь королівський двір, а головний герой цього процесу був вбраний у білизну прикрашену діамантами, а на голові сяяла маленька корона. Два роки після цього Фрідріх I помер, а з ним і уся епоха пишного придворного життя і на престол зійшов його син, яке почне Пруссію на військовий табір.

До семи років виховання хлопчика було доручено статс-дамам. Маючи французьке коріння, вони мимовільно привчали зовсім маленького Фрідріха до французьким манерам та навчали французькій мові. Саме вона стане його основною, на ній він буде вести як світські бесіди так і вести листування зі своїми друзями. Його ставлення до німецької мови буде незмінне, він буде її використовувати виключно як засіб для комунікації зі своїми підданими, а саме для адміністративних та військових розпоряджень. М'який характер матері та лагідне ставлення няньок заклали у характері Фрідріха ті м'які риси характеру, з якими буде активно боротися його батько.

Коли молодому принцу виповнилося сім років, його забрали з під жіночої опіки й віддали на навчання до двох військових офіцерів, які мусили зробити тільки одне: "Вселяти йому чисту віру в промисел і в суд майбутнього життя, щоб благоговіння перед Творцем і страх Божий супроводжували всі його помисли і справи: це єдиний засіб утримати його в межах правди і людинолюбства"[20;електронний ресурс]. А разом з цим і навчити принца

беззаперечно підкорятися авторитету свого батьку. Вбраного у мундир його навчали усім військовим та адміністративним справам, які мусить знати майбутній монарх. Таке життя жодним чином не подобалося принцу, з юних літ він мав зобов'язання не стільки перед батьком, а скільки перед країною стати королем, принц був позбавлений можливості вести безтурботне життя. Але навіть цей необхідний процес був обтяжений великою кількістю страждань. Кожен день він спостерігав за тим як поводяться з простими солдатами, як їх б'ють та принижують офіцери. Йому остогидли прокурені та лайливі розмови у «Тютюновій колегії». Він не отримував задоволення від постійних виїздів на полювання, він бажав зовсім іншого.

Принц потайком займався з французькими вчителями та читав французьку літературу. Замість того щоб підкоритися і навчитися грі на органі, своїм музичним інструментом він обрав мелодійну флейту. Щойно дізнавшись про це флейта миттю була розламана, французькі книги викинуті на смітник, а самого принца батько бив ногами, плював йому в обличчя, тягав за волосся і бив палицею. Одного разу він навіть захотів задушити сина. Королеві, яка кинулася рятувати свою дитину, дісталася так, що вона цілу добу не могла встати з ліжка. Масла у вогонь сімейної драми підливала і зовнішня політика.

Софія Доротея сподівалася одружити свою дочку Вільгельміну та Фрідріха на своїх англійських родичах для того щоб посилити стосунки між двома монархіями та гарантувати маленькій Пруссії більшу політичну автономію від сусідніх держав, а особливо Австрії. Дипломати Відня жодним чином не бажали появи біля себе могутньою самостійної держави й використовували усі ресурси аби цей союз не відбувся. Таким чином прусський двір поділився на два ворожі табори, кожне з яких намагалися схилити короля на свій бік. Чи варто казати, що члени однієї родини почали з недовірою ставитися один до одного. Зрозуміло, що життя

юного принца у такій атмосфері було просто нестерпним. Вишенькою на торті став черговий приступ релігійної іпохондрії у короля.

Меланхолічними настроями монарха швидко скористався Відень, запропонувавши королівській родині невеличку мандрівку до двору польського курфюрста Августа II. Ця мандрівка стала доленосною у житті юного принца. Тут, у Дрездені він побачив зовсім інше життя, без постійної військової муштри або парадів, без постійних обмежень збоку суворого батька. Тут був справжній Рай на землі. Август намагався усіма силами вплинути на черствий темперамент прусського короля, шляхом демонстрації вишуканого життя його двору. Якщо постійні бали та маскаради не могли вразити солдатський характер Фрідріха Вільгельма, то на Фрідріха Великого вони справили неабияке враження. Тільки тут він зміг відчути себе звичайним юнаком, а не солдатом, який мусить постійно виконувати накази старших. На одному з балів маскарадів він закохався у графиню Орзельську. Їх стосунки протрималися рівно до того моменту, доки Фрідріх Вільгельм повністю не одужав і не поїхав зі своєю родиною назад до Берліна, взявши обіцянку з Августа II, що він обов'язково навідається до Пруссії.

Невдовзі життя принца знову стало нестерпним і чим більше він самовдосконалювався тим гострішими ставали суперечки з його батьком. Тепер принц активно замислювався над тим, щоб втекти з країни шляхом одруження на англійській принцесі. Єдиними світлими променем у цьому царству смутку було спілкування зі своєю сестрою, якій він міг повністю виливати свою душу та шукати поради у складних обставинах життя. Крім цього він знайшов вірного товариша в образі молодого поручика Кате, який часто не міг тримати язика за зубами чим часто накликав на себе проблеми. Король же не переставав знущатися зі свого сина. Образи та побої були звичайною справою у житті юного Фрідріха Великого.

Батько багато разів натякав йому що краще було б відмовитися від престолонаступництва на користь свого молодшого брата або взагалі втекти: «Якби покійний король, мій батько, зі мною так обходився, як я з тобою, я давно вже втік би з Пруссії. Але для цього потрібні твердість духу і сила волі: їх в моєму наступнику немає» [20;електронний ресурс].

Ці слова особливо зачепили принца і від слів та роздумів він вирішив перейти до активних дій. Не маючи достатньої кількості грошів для того щоб організувати втечу він взяв їх у борг, про що відразу дізнався його батько й одразу видав закон за яким заборонялося давати у борг неповнолітнім. Принц довго вичікував відповідного моменту для того щоб здійснити свій план та раз і назавжди залишити Пруський двір. І цей момент настав, у липні 1730 року король разом зі своєю свитою вирушає на черговий огляд свої володінь.

Вони зупиняються у невеликому містечку Штейнфурт і Фрідріх намагається привести свій план у дію, однак його ловлять. Розлючений батько одразу вимагає покарати принца та усіх причетних. Принц був офіцером в армії, і тому його втечу можна було розцінювати як дезертирство. А за моральними поняттями Фрідріха-Вільгельма дезертирство було жахливим злочином, за яке належало лише одне покарання: смертна кара. Принца одразу саджають до в'язниці й розпочинають розслідування усього плану втечі. Батько сам ретельно допитував бунтівного сина і прийняв рішення, що його доля буде вирішена військовим судом. На щастя принца, його листи з англійською стороною та зі своєю сестрою були вчасно сховані й біда обійшла їх стороною, на відміну від Кате.

Військовий суд, розглянувши справу, постановив, що долю принца може вирішити виключно король-батько. Спільники засуджувалися до довічного ув'язнення. Королю такий лібералізм не сподобався, і він змінив вирок. Фон Кате він наказав стратити, а над Доріс Ріттер познущалися всмак. За королівським наказом її піддали принизливому огляду. Треба було

з'ясувати, чи не повія подруга його сина. Потім в ганебному вбранні її провели через все місто, де перед ратушею і перед рідною домівкою висікли. Після цього вона була навечно відправлена до робітного дому, це вважалося гірше в'язниці. Завдяки турботам батьків і впливових друзів король її незабаром помилував, але вона не оговтатися від отриманих травм. Страта Кате відбувалася під вікнами камери кронпринца у в'язниці фортеці Кюстрин. Останніми словами якого були:

«Будьте щасливі принц - народ ваш буде щасливий. Я радий, що вмираю за одного і майбутню славу Пруссії!»[20;електронний ресурс].

Суд та ув'язнення принца спровокувала достатньо великий політичний резонанс і дипломати усіх сусідніх держав намагалися вплинути на погляди Фрідріха Вільгельма та пом'якшити його ставлення до свого сина, однак він залишався непохитним.

Процес примирення батька з сином розпочав придворний абат Мюллер. Йому вдалося наставити його на праведний шлях і переконав його попросити милості у власного батька. Батько простив його, однак не пом'якшив умови його існування, йому був відведений будинок з невеликим жалуванням та з офіцерами, які мусили наглядати за ним. Невдовзі король почав присилати йому різні книги. Це був першим кроком до примирення.

Варто сказати, що під час свого ув'язнення, йому було заборонено читати літератури або писати твори, однак його друзі всіляко допомагали йому щоб обійти ці заборони. Також король наказав провести перевірку різного роду мануфактур по всій державі й оптимізувати їх виробництво, з чим легко справився принц. Врешті решт, після чергового приступу меланхолії батько остаточно пробачив синові та у знак своєї довіри подарував йому замок у Ройнсберзі. Однак, перед цим для укладання союзу з Австрією принца одружили на Єлизаветі Христині Брауншвейгской. Не дивлячись на те, що принц був дуже розчарований через те, що він

одружився не по кохання, а виключно заради політичного союзу, цій парі вдалося створити прекрасну сім'ю.

Замок Фрідріх Великий перебудовував на власний манір і перетворить його на справжній Рай на землі. Тут будуть справлятися бали, Фрідріх та його дружина будуть грати у театральних виставах Вольтера, портрет якого у повний зріст був головною прикрасою бібліотеки. Крім цього до замку був запрошений філософ Вольф, тут також був створений лицарський орден, членами якого став принц та його вірні друзі.

Тут також почалося листування Фрідріха з Вольтером. Принц всіляко радився з ними щодо своїх поглядів на історію та філософію. За своє Життя Фрідріх Великий залишив, як би це не було дивно, великий спадок, не тільки у ролі монарха, але й письменника. Цим спадком цікавилися і цікавляться велика кількість дослідників, які передусім розглядають його як монарха, особистість і в останню чергу як німецького письменника.

Ще до свого вступу на престол Фрідріх виробив принцип управління державою, де монарх - перший слуга держави. Ці принципи він виразив у своїй праці «Антимакіавелі», в якій піддав критиці видатного італійця та його погляди на управління державою. Фрідріх не погоджувався з постулатом, що у монарха існують тільки права і не має жодних обов'язків. Фрідріх вважав, що народи надають монархам монархами не тільки права, але й обов'язки. Разом з цим не дивлячись на гуманістичні ідеї я Фрідріх яро виступав за надання необмежених прав монархам для того, щоб вони краще могли керувати державою і взагалі вони краще знають чого потребує народ, ніж сам народ. Не дивно, що з такою політикою у Пруссії видавалася підручники як правильно вести господарство. Розвиваючи ці ідеї у своїх пізніх працях він писав про те, що народ дає владу над собою не тому що люди бажають стати рабами, а через те, що вбачають у монархові людину, яка приведе свій народ до процвітання і буде контролювати справедливе та правильне виконання

законів у державі. У його розумінні держава - це велика родина, де справедливий монарх – батько, а народ його люблячі, про яких він піклується.

Ще до переїзду у свою нову домівку Фрідріх вперше познайомився, з війною, а саме за боротьбою за Польську корону, в якій Пруссія була на стороні Російської Імперії та Австрії проти Франції, яка хотіла посадити на польський престол Станіслава Лещинського. Командувачем австрійської армії був видатний полководець Євгеній Савойський, принц був в захваті від знайомства з такою видатною людиною та користувався вдалою можливістю перейняти в нього досвід військової справи. Він також побачив яскраву відмінність між натренованими пруськими та австрійськими військами, які не були готові до війни.

Дуже скоро Австрія вирішила укласти мир з Францією, не повідомивши Пруссію. Цей вчинок розсердив старого короля, який пообіцяв, що повага буде відновлена, але вже руками свого спадкоємця. Фрідріх Вільгельм вже був не живець на цьому світі й усі прекрасно це розуміли. У останні роки свого життя зміни торкнулися його темпераменту, він став більше довіряти своєму синові й почав бачити в ньому справжнього спадкоємця престолу, який продовжить його справу та зможе посилити позиції Пруссії на мапі Європи. Крім цього він почав проявляти цікавість до філософії та мистецтв, які так заперечував у свої молодості віддаючи перевагу солдатській муштрі, ці прояви цікавості дуже радували Фрідріха Великого.

РОЗДІЛ III. Хай живе новий Король! Король-філософ!

«Прусська монархія заслуговує симпатії всього світу. Вона - чудовий і грандіозний шедевр, над яким протягом століть працювали геніальні майстри. Вона прекрасно облаштована. Її дух - дух порядку і регулярності. Свобода думки й віротерпимість тріумфують тут. Громадянські свободи широкі настільки, наскільки вони взагалі можуть існувати під необмеженою владою однієї людини. Найбільший пережиток варварства в цій країні - кабала (кріпосне право і особиста залежність. - Прим. Авт.), Що утримує значну частину селянства. Вона володіє армією, і цієї армії потрібна лише легка доробка, щоб стати досконалою. Нарешті, її звід законів - зразок для всієї Європи, хоча ніхто ще до цього зразка і близько не підійшов. З заходом сонця Пруссії зникнуть і забудуться всі ці блага, а мистецтво бути королем впаде в дитинство» [36, електронний ресурс].

Після важкої хвороби Фрідріх Вільгельм випустив дух на початку 1740 року. Королем Пруссії став Фрідріх II, якому якраз виповнилося двадцять вісім років. Всі знали, що молодий король має гострий розум та гаряче серце, але жоден з них не знав справжнього нутра молодого короля. Попри жорсткий батьківський контроль та знущання, у молоді роки принц жив весело, вважався гурманом, мав вишуканий смак, активно писав твори та серйозно займався музикою. Він цінував дотепні бесіди, листувався з Вольтером, якого в той час обожнював. В застільних розмовах принц часто говорив про помірність, миролюбність, чесноти і про те, яким благом для душі є добрі справи. Навіть близькі друзі не розуміли, що на престол відійшла людина з залізним характером, неабиякою цілеспрямованістю і дуже далекоглядними амбіціями, які він одразу прийнявсь впроваджувати у дійсність. Тепер, усі юнацькі забави залишалися у минулому, на перший план

постала необхідність керувати країною. Перше, що зробив Фрідріх, коли отримав корону, віддав належне як своїм друзям, так і ворогам. Він нагородив, тих хто служили йому правдою та вірністю, ворогів же своїх та людей, які думали скористатися дружбою з ним були дуже розчаровані тим, що вони переоцінили свої можливості та недооцінили характер молодого принца.

Якщо Фрідріха-Вільгельма називали королем-солдатом, то його син в перший же рік свого правління відзначився прізвиськом - короля-філософа. Для цього були підстави. З перших же днів свого царювання Фрідріх став реформувати Пруссію на засадах Просвітництва, запросивши до Берліна у ролі радника самого Вольтера. У Фрідріха і Вольтера було чимало спільного. Обидва були великими честолюбцями, людьми великого розуму. Обидва жваво цікавилися найважливішими проблемами світу в якому жили, залишаючись при цьому скептиками та особливо звертали увагу на негативні сторони життя. Обидва не бажали корінної зміни чинного порядку в ім'я будь-яких утопічних ідеалів. Ця спільність і була основою їх дружби, проте не обходилося без суперечок.

Одним з перших наказів нового короля була скасування цензури - небачене у ті часи нововведення. Цензура була нормою у всіх Європейських країнах. Так у Франції Людовик XV— вводить перший цензурний кодекс 28 лютого 1723 року. Згідно з ним, книго-друкарський комплекс повинен був бути частиною університетської корпорації. Ніяка книга не може бути надрукована без дозволу поліції і цензора. У друкарських будівель мають бути відсутні чорні виходи, двері повинні бути завжди відкриті для ревізій. За злочин у пресі - смертна кара. Великі суми стягувалися з друкарів за золоту печатку на привілеї і за дозвіл, без яких видати книгу було не можна. В Англії жорстка цензура існувала до початку —Славної революції I зі вступом на престол Вільгельма Оранського відбувся процес лібералізації суспільного життя країни, який торкнувся і друку. Однак вже у 1712 року на

друк журналів та газет був введений подушливий податок, який призвів до зникнення великої їх кількості. Новий етап послаблення цензури припав на правління партії вігів. Кайдани цензури були замінені на золоту клітку. Журналісти охоче пропонували своє перо будь-кому, хто міг добре заплатити, домагалися постів, пенсій, тощо. Фрідріх продовжує гуманізувати життя у своїй державі, проводить судову систему і скасовує катування, як один зі способів допиту злочинців, а судди перестають займатися безпосереднім виконанням своїх же вироків.

Наступними наказами, які віддав монарх стало розформування корпусу «великих» солдат, які за часи Фрідріха Вільгельма слугували символом могутності Пруссії на полі бою. До цього армійського утворення відбиралися найбільш кремезні чоловіки. Якщо середньостатистичний зріст людини становив 163 сантиметри, то солдати цього полку мали зріст понад 175 сантиметрів, таким чином виставляючи цих здорованів на полі бою, вороги втрачали будь-яке бажання воювати у ближньому бою з цими «гігантами.»

Маючи величезну кількість пілг від Фрідріха Вільгельма, вона з великою радістю користувалися своїм положенням і не нехтували побіжними джерелами збагачення, найпростішим був рекет тих закладів, біля яких розташовувався цей полк. Після розформування цього полку вулиці Берліну стали більш спокійними і державна скарбниця економила значу частину коштів.

Також Фрідріх продовжив славетну традицію свого роду, а саме розгорнув компанію з запрошення іноземних колоністів на землі Пруссії. Вони отримували наділи по всій країні, особливо в лісних або заболочених землях. Таким чином завдяки освоєнню цілинних земель, держава

отримувала прекрасні ділянки для вирощування різноманітних культур. Ця політика стала можливою не тільки через те, що дід Гогенцоллернів сповідував кальвінізм, який був привітним до інших релігій, але й через те, що німецькі землі були лоскотною ковдрою різних народів які мусили уживатися на одній землі. Це дозволило стягувати достатньо великі суми податків і країна здобувала нових науковців, торговців та солдатів, які набиралися з новоспечених громадян країни. Що до останньої були проведені реформи, які гарантувало гарне логістичне забезпечення армій під час військових походів. Фрідріх також піклувався про духовне життя свого народу, він дозволив видання двох газет та заклав фундамент для майбутньої академії Наук і разом з цим запросив велику кількість вчених до Пруссії, серед яких був і його кумир Вольтер.

Крім покращення духовного та матеріального життя своїх підданих король бажав розширення своїх земель і така нагода випала. Через кілька місяців після сходження Фрідріха на престол помирає імператор Австрії Карл VI, останній з габсбурзької династії. За кілька років до своєї смерті, Карл зрозумівши марність своїх надій на появу спадкоємця, зосередився на тому, щоб забезпечити старшій дочці ерцгерцогині Марії-Терезії усі корони, якими здавна володіли Габсбурги. С цією метою він видав новий закон про престолонаступництво, - так званий Прагматичний едикт, - згідно з яким його дочка ставала спадкоємицею всіх володінь своїх предків.

Усі європейські країни взяли зобов'язання визнавати нову імператрицю Австрії та визнавати чинні кордони цієї держави. Нова імператриця володіла чоловічими якостями та справжнім рицарським характером. Вона могла з легкістю пробачати усі образи, але ніколи не пробачала посягань на її королівські права. Заміж вона вийшла по любові за герцога Лотарингії Франца, і коли помер батько, перебувала на восьмому місяці вагітності. Смерть батька і невідомий для неї тягар влади підірвали сили молодої жінки, це були зовсім не ті умови життя для яких її виховували. І це можна було

зрозуміти, ще до Прагматичного едикту юну ерцгерцогиню мало чекати прекрасне світське сімейне життя. Попри монарший тягар та важкий перебіг вагітності, вона змогла здолати депресію та приступити до виконання своїх обов'язків у якості імператриці.

Причин для турбування не було, усі навколишні держави, в тому числі й Пруссія прийняли факт, що керманичем в Австрії стала зовсім юна жінка. Але Фрідріх не гребував порушенням домовленостей в угоду славі та величі своєї маленької, але досить могутньої держави. Послідовник Макіавеллі дуже бажав отримати найбагатшу провінцію Австрії-Сілезію. Головним чином посилаючись на той факт, що у минулому столітті Сілезія вже належала Пруссії, однак вона мусила поступитися цією землею під тиском Відня. Безумовно, жоден правитель Європи не визнав ці територіальні претензії законними, втім Фрідріха Великого це не дуже турбувало. Варто прояснити ще один аспект характеру війн у Європі XVII і XVIII століть. Не даремно у літературі ми стикаємося з тим, що вони часто характеризуються, як кабінетні. Термін "кабінетна війна" вживається, як поняття, протилежне народної війни. Війна представляла справу виключно уряду, "кабінету", а не націй, не широких мас. Звідси, однак, було б помилково зробити висновок, що в той час, поряд зі збройною боротьбою, не існувало зовсім агітаційного фронту боротьби. Паперова війна завжди супроводжувала військові дії. Фрідріх Великий не зневажав фабрикацію фальшивих документів, які дозволили б йому скористатися будь-якими національними або релігійними козирями.

РОЗДІЛ IV. Війни за Сілезію

4.1 Перша Сілезька Війна

Вимуштрувані пруські війська активно просувалися у глиб території Австрії не зустрічаючи жодного опору, захоплюючи одні міста за іншими. Лише декілька з них, а саме Нейсе та Бріг успішно стримували натиск пруських солдатів та намагалися протриматися до підмоги австрійської армії. Запорука успіху Фрідріха полягала, по-перше, у швидких діях його армії, а по-друге, місцеве населення Сілезії бачило успіхи політики молодого монарха і на те як зросли умови життя звичайних людей у Пруссії, але разом з цим вони постійно вагалися чи варто присягати новому монарху, чи залишитися вірним Австрії, але вирішальним все ж був звичайний меркантилізм. І у кінці січня майже вся Сілезія належала Фрідріху.

Новини про успіхи молодого короля швидко ширилися Європою. Фрідріх показав, що невелике королівство Пруссія, яка не проіснувала і п'ятдесяти років змогла з легкістю забрати території у могутньої Австрії. Спочатку Європейські держави засуджували дії Фрідріха, але коли Сілезія, це соковите яблуко, було повністю в руках Пруссії, теж вирішили відхопити шматок від колись могутньої династії. Французи, баварці, саксонці вдерлися до Богемії. Пала Прага.

Марія Терезія намагалася відшукати допомогу в Англії та Російській Імперії, однак в останній стався палацовий переворот і на престол ввійшла імператриця Єлизавета. І тільки Англія погодилася допомогти фінансами. Правителька Австрії намагалася заручитися допомогою від папи Римського та звернути його увагу на утиски католицької віри у Сілезії, однак Фрідріх одразу видав маніфест, який гарантував повну свободу віросповідання.

Що стосується Фрідріха, то на початку цієї кампанії він ще не володів військовим досвідом, про який буде говорити уся Європа. Перші битви у цій війні йому вдавалося вигравати виключно завдяки майстерності прусських солдатів та офіцерів.

Перша серйозна битва відбулася 1 квітня 1740 року біля села Мольвіц. Командувачем пруськими військами був фельдмаршал Шверін, який здобув славу видатного полководця та видатного авантюриста, борючись в арміях Європейських королів. На скільки ж жалюгідним був перший серйозний бій молодого короля. Попри те що пруська армія перемагала, Фрідріх не тільки не проявив свої навички командування, але змусив своїх солдат сумніватися у його здатності контролювати ситуацію. Очолюючи кавалерійську атаку на лівий фланг супротивника, Фрідріх втратив значну частину своїх підданих та був змушений рятуватися втечею. Невдовзі після свого відступу, посланець розповів розчарованому Фрідріху, що битва була виграна. Але якою ціною? 2500 вбитими 3000 поранених, загинуло половина офіцерського складу.

Ця битва стала показовою для Фрідріха, який побачив ціну війни, необдуманих дій та вагань.

Поміж тим війна продовжувалася, Марія Терезія, після народження спадкоємця престолу Йосифа I, звернулася до населення Угорщини з проханням допомогти у цій кривавій війні. Угорці підтримали заклик своєї королеви і до лав австрійської армії прикрути 15 тисяч угорських багнетів.

Не бажаючи посилення позицій свого союзника Франції, Фрідріх вирішив зробити політичний кульбін та відсторонитися від бойових дій. Англія намагалася вмовити Марію Терезію піти на мирний договір, але королева навіть не хотіла чути про це. Однак після Шотузецької битви, де з обох сторін було висунуто по 30 тисяч вояків, а результатом битви стала повна перемога Фрідріха, яка коштувала йому 4 тисяч життів, втрати австрійців сягали 6 тисяч.

Марія Терезія вирішала піти на мирні переговори з Фрідріхом. 11 червня 1742 року Австрія віддати Фрідріхові верхню та нижню Сілезію. Це дозволило Марії Терезії сфокусувати свої сили на війні з Францією та Баварією. Її війська здобували одну перемогу за іншою і незабаром Французи були повністю розбиті. Австрійці здобули перемогу лютою зимою і весь шлях відступу французької армії був застелений замерзлими трупами солдат. Карл Баварський теж був повністю розбитий, вигнаний зі своїх спадкових володінь і невдовзі помер від сорому та горя.

Перед своїм відбуттям до Берліна Фрідріх власноруч відвідав та перевіряв оснащення усіх фортець у новому регіоні і віддав накази з їх укріплення та будівництва нових, адже добре розумів, що не заважаючи на те, що війна була виграна, гордість Марії Терезії не дозволить їй так просто погодитися з цим договором і спокійно віддати своїм землі.

Пруссія як ніколи раділа своїй перемозі й урочисто вітала свого короля, який показав усю міць своєї держави та збільшив її розміри. Війни дуже виснажили державу на захоплення Сілезії були витрачено близько 6 мільйонів талерів і залишок у державній скарбниці складав приблизно 150 тисяч, крім цього загинуло дуже велика кількість пруських солдатів та офіцерів і армія потребувала переоснащення та поповнення особового складу. Тому по поверненню до Берліна та після святкування перемоги, Фрідріх зайнявся переоснащенням війська. Разом з цим він зайнявся завойованим регіоном – Сілезією, не дивлячись на те, що більшість міст капітулювали за власним бажанням, вони втрачали свої особливі права які вони мали, коли знаходилися під владою Австрії, укріплення ж інших міст та поселень були зруйновані й потребували кардинальних змін та покращень. Особлива увага була приділена прикордонним містам та фортецям, які були посилені новими гарматами та укріпленнями. Фрідріх поновив права окремих міст, а для пожвавлення торговельних зв'язків видав наказ на

проведення ярмарок 2 рази на рік, також для поживлення виробництва він дав певні пільги мануфактурам та ремісничим цехам.

4.2 Друга Сілезька Війна

Займаючись адміністративними справами на новій території, Фрідріх активно слідкував за подіями, які розгорталися біля кордонів його держави. Австрійським військам успішно вдалося витіснити Французькі війська з Богемії та почати похід до Баварії. В цей час Англії та Нідерландські штати примикають до Австрії проти боротьби з Францією. Фрідріх оцінюючи таку позицію сил, вирішив не чекати поки ворог розпочне вторгнення до Сілезії та відправив посланців до Карла VII, якій і так знаходився у скрутному становищі та до Франції за допомогою. Зі Швецією Фрідріх наладив найтісніший зв'язок, посватавши свою сестру на спадкоємці Шведського престолу. Завдяки цьому Фрідріх здобув ще одного союзника для ведення майбутньої війни, цілями якого було відстояти Сілезію та завоювати Богемію

Союзник Пруссії – Франція успішно програвала австрійцям і якби Фрідріх своєчасно не привів війська до кордонів супротивника і тим самим відвернув увагу австрійських воєначальників та змусив повернути їх армії, можливо потерпіли повного провалу. Вже 2-го вересня спільними військами союзників була розпочата облога Праги. Через проблеми з постачанням важкі гармати вчасно не прибули і облога затягнулася. Крім цього в знаки дався ще один фактор, маючи чисельну перевагу над оборонцями міста, Фрідріха «взяла» самовпевненість за що він й поплатилися. Під час чергового штурму був вбитий двоюрідний брат Фрідріха, не дивлячись на цю трагедію він ще сильніше продовжував штурм фортеці, доки вона повністю не була взята. Однак захоплення Праги та підступ до Австрійських кордонів не означало остаточної перемоги у війні. Фанатичне населення Богемії, ці нащадки Яна Гуса та Яна Жижки сприймали пруссаків, як монстрів які прийшли відняти в них не тільки землю, але й віросповідання і ще запекліше вели як бойові так і партизанські дії. Ворогам не діставалася нічого, краще спалити свій дім та

врожай, чим співпрацювати з пруссаками, а всі хто бажав зберегти своє майно чекала неминуча розправо своїх же сусідів.

Це давала змогу австрійським військам поступово взяти прусаків у оточення. Фрідріх розумів що чим довше він перебуває в обороні тим легше буде австрійцям накопичити достатньо сил та повністю розбити його армію. Спроби зайняти оборону вздовж Ельби не увінчалися успіхом, малі загони австрійців дуже швидко вдалося розділити прусську армію на дві частини та позбавили її можливості поповнювати припаси та особовий склад.

Позбавлений інформації від своїх союзників, Фрідріх навіть не підозрював, що австрійській армії вдалося максимально близько підібратися до його позицій. Розпочався запеклий бій і прусські війська були вимушені здати свої позиції. На цьому план швидкого захоплення Богемії провалився і Фрідріх прийняв рішення готуватися до зими, розіслали солдат та офіцерів по зимових квартирах.

Не дивлячись на зиму, Австрійці вирішили повністю розбити Фрідріха. Скрутне становище та відсутність ресурсів змусило Фрідріха піти на крайні заходи й забрати усі гроші зі скарбниці, ввести додатковий податок та пожертвувати увесь срібний посуд який він мав, щоб зробити монети та поповнити державну скарбницю.

Завдяки цьому Фрідріху вдалося створити додаткові полки та забезпечити їх усім необхідним для чергової військової кампанії. Розпочалася мала війна, прусська армія вдало розправлялася з невеликими австрійським та угорським загонами, грабуючи їх обози та захоплюючи полонених. Але цього було недостатньо для того щоб виграти війну. Фрідріх не міг повністю перекрити усі дороги та відбивати усі напади австрійської армії, в нього просто не вистачало особового складу. Він вирішив розділити свою армію на дві частини та виморити супротивника постійними маневрами.

На початку липня об'єднана пруська армія зайняла ключові позиції біля Штригау і готувалася до майбутньої битви. Бій розпочався зі шквального вогню артилерії. Кіннота чавила піхоту, піхота раз за разом переходила у штикову, жодна зі сторін не володіла вагомою перевагою. Вся битва перетворилася на змагання пруських вояків один перед одним. Кожен полк, кожен солдат, кожен драгун намагався перебити якомога більше австрійців і відзначитися у бою. Додаткового запалу надавала присутність самого короля на полі бою. Битва закінчилася повним розгромом Австрії, загальні втрати якої сягнули 11 тисяч осіб, серед яких були як поранені так і загиблі, крім цього була захоплено велика кількість гармат та штандартів.

Ця битва була одним з переломних моментів у цій війні, вона ознаменувала не тільки перехід до контратаки та відвоювання Сілезії, але й кінець цієї затяжної війни. Широкомасштабні бойові дії припинялися і мала війна знову продовжувалася. Невеликі пруські та австрійські загони постійно атакувало один одного, беручи у полон та грабуючи провіант.

Армія Фрідріха була особлива виснажена і на той момент нараховувала близько 18 тисяч солдатів, які не дивлячись на високий бойовий дух, були втомлені постійними маршами та запеклими боями як з австрійцями, так і з угорцями. У той час як австрійські війська постійно поповнювалися новими полками, лави пруської армії раділи від дезертирства.

Фрідріх почав задумуватися про мирні переговори, адже розумів, що чим довше затягується ця війна тим більше ресурсів витрачає його держава, тим нижче його шанси не тільки відстояти Сілезію, але й втратити незалежність своєї батьківщини. Марія Терезія жодним чином не бажала віддавати дорогоцінну частину свого королівства.

Після чергової битви Фрідріх повернувся до Берліна, де отримав звістку про те, що австрійська армія готується до вирішальної атаки прямо на Берлін. Фрідріх швидко зібрав усі свої війська, свідомо приготувавшись до

того, що йому доведеться здати свою столицю, виступив швидким маршем до армії супротивника. Обидві армії зустрілися біля селища Генисдорф.

Пруським військам вдалося розбити австрійців і дорога до Саксонії була відкрита. Пруські війська швидко просувалися у глиб ворожої території, захоплюючи нові й нові ключові пункти, доки саксонці не пішли на поступки та не відіслали посланців до Фрідріха для мирних перемовин. Доки проводилися переговори розпочався запеклий бій, перевагу одержували то пруські, то австрійські війська, обидві армії не бажали здаватися і билися до останнього.

Хід битви та усієї війни був вирішенні обхідним маневром пруської інфантерії, яка по крутому схилу зайшла у тил австрійцям та змусила їх відступити. Результатом битви стала повна перемога воєначальників та солдатів Фрідріха, втрати з обох сторін були приголомшливі, обидва війська втратили більшу частину особового складу, не враховуючи великої кількості поранених. Останньої крапкою у цій війні була капітуляція Дрездена та укладення мирного договору, за яким Сілезія відходила до Фрідріха й Австрія зобов'язалася виплатити контрибуцію.

Нарешті наступили довгоочікувані роки миру, якого так потребували усі учасники цього конфлікту. Одразу після укладення миру Фрідріх урочисто повернувся до Берліна, де все населення зустрічало його як справжнього героя. Нарешті Фрідріх міг повною мірою посвятити усього себе не лише військовій справі, але й поліпшення добробуту усіх своїх підданих шляхом впровадження великої кількості реформ, які так потребувала змучена війною держава. Крім державотворчих справ Фрідріх знаходив час для самовдосконалення не тільки як освіченого монарха, але і як філософа та інтелектуала. Восени 1745 року він уклав мир з Англією, а потім і з Австрією. Король Пруссії не випустив Саксонію зі своїх чіпких

рук, а імператорська корона дісталася за загальної згоди всій Німеччині чоловіку Марії-Терезії Францу Лотарінгському.

РОЗДІЛ V. Роки Миру

Після такої визначної перемоги у війні, по всій території Пруссського королівства Фрідріха величали Великим. Випав вдалий час щоб показати що Пруссія протягом усього свого існування може не тільки відбивати чисельні атаки зовнішніх ворогів, але й може розвивати свою культуру та економіку.

Ще з початку свого царювання починається активний розвиток економіки та культури, які базувалися на ідеях працелюбності громадян цієї країни та жаги виведення Пруссії на культурну арену Європи Нового часу. По всій країні Фрідріх наказує створювати нові мануфактури, на яких працюють сотні людей у тому числі й жінки, ніхто не повинен був сидіти склавши руки і монарх власноруч стежив за цим. Перш за все, він цінував королівську фарфорову мануфактуру, яка гарантувала достатньо великі надходження до державної скарбниці. Разом з цим активно розвиваються науки та мистецтва. Тенденції до розвитку яких виникають ще за часів правління його діда. Через те, що Німецькі землі були розділені, розвиток мистецтв в кожній з них проходив по різному. Але спільною тенденцією мистецтв було рівняння на культурного гегемона - Францію.

Найяскравіше розвиток німецької культури був відображений у архітектурі. Попри те що бароковий стиль почав розвиватися на цій землі на 100 років пізніше ніж до Франції та Італії, він знайшов своє унікальне зображення. Усі князі, якими б маленькими чи великими вони не були, усі прагнули створити свій маленький Версаль на своїй малій батьківщині. По Саксонії, Баварії та власне Пруссії з'являється велика кількість палацових комплексів, будуються церкви та монастирі, йде активний розвиток міст. Наплив іноземних майстрів посилюється після того як

Людовик XIV скасував Нантський Едикт і велика кількість протестантів шукали притулку від гонінь на батьківщині.

На початку XVIII століття на німецьких землях працює велика кількість як італійських так і французьких архітекторів. Один з них - Франсуа Кювіль'є працював у тодішній культурній столиці Баварії – Мюнхені. І прославився своєю роботою – павільйоном Амалієнбург у Фрібурзі. Стиль його найяскравіший був яскравим прояв барокової культури з усією її пишністю та помпезністю. В іншому ж культурному регіоні – півдні німецьких земель, працював архітектор Бальтазар Нейман. З 1719 по 1744 рік він займався проектуванням палацу єпископів у Вюцербурзі, головні елементи якого було скопійовані з Версалю.

У іншій культурній столиці сучасної Німеччини – Дрездені. Бароковий стиль цього місті позначився діяльністю відомого архітектора – Матеуса Піпелельсана. Він займався виконанням замовлення саксонських курфюрстів - облаштування міста, величним архітектурним комплексом, який був призначений для святкування безлічі свят. Першим етапом цього комплексу було будівництво «Цвінгера» - цитаделі, великої прямокутної площі, з кожної сторін якої знаходилися павільйони, який поєднувалися між собою рядами галерей.

Крім світських будівель місто славалося своїми церквами. Георг Берг інший дрезденський архітектор займався будівництвом двох церков – протестантської та католицької. Перша церква не вціліла до наших часів, але для своїх сучасників була яскравим прикладом німецького бароко і завдяки своїм архітектурним елементам зайняла почесне місце серед європейської церковної архітектури того часу. Зведення ж католицької церкви припало на другу половину XVIII століття, її архітектором виступив італієць Гаetano Кіавері.

Якщо усі дороги ведуть до Риму, то центром перетину німецьких земель був Берлін. Столиці Пруссії вдалося увібрати усю різноманітність стилістичних форм та мотивів з усіх частин Німеччини. Усю першу половину XVII століття пруські володарі розбудовують та прикрашають столицю своєї держави. Фрідріх Великий бажає завершити те, що розпочав його дід та батько, він мріє про Афіни на Шпрее на Бранденбурзькій землі. На початку його правління у тут проживало близько 100 тисяч людей. Берлін був містом переселенців – 7 тисяч одних тільки гугенотів – французьких біженців протестантів які змогли знайти тут свою другу батьківщину. Його місто було відкрито для людей. Перша, у німецьких землях, Академія Наук була заснована у Берліні.

Франкофільські погляди Фрідріха стосувалися не тільки мови спілкування, в науках він теж вважав, що французьку націю в цілому більш схильною до наук, ніж німецьку, однак не перебільшує кількість здатних до вивчення наук людей. Так, в листі до д'Аламберу від 8 січня 1770 він пише: «Візьмемо для прикладу якусь монархію; покладемо, в ній десять мільйонів жителів, якщо ми з цих десяти мільйонів віднімемо спершу хліборобів, майстрових, художників, солдат, то залишиться майже 50 тисяч осіб обох статей; з цих вимкнемо ще 25 тисяч жінок, залишок буде складатися з дворян і більшої частини міщан; з цих скільки знайдеться недбайливих, скільки слабких, скільки малодушних, скільки розпусних, і по цьому обчисленні вийде майже що в цьому так званому облаштованій державі ... ледь можна набрати тисячу вчених [філософів] ... »[39, с. 182].

За часи Фрідріха місто пізнало свій економічний та культурний розквіт. Тут працює архітектор Андреас Шлютер, який займається розбудовою монаршого палацу. За 15 років своєї роботи у Пруссії він встиг оздобити інтер'єр палацу та збудувати три флігелі з центральною площею.

Невдовзі життя у столиці стане для Фрідріха занадто бурхливим, він бажає управляти та філософствувати у більш спокійній атмосфері. На пагорбі з виноградниками, біля Потсдама, він наказує своєму улюбленому архітектору Георгу Кнобельсдорфу, відомому за будівництво Оперного театру у Берліні, побудувати йому палац - Сан Сусі, який повністю відповідав своїй назві, себто - «Без турбот». Пишність інтер'єрів у бароковому стилі прекрасно контрастували з сухістю класичних мотивів, які були характерною рисою солдатського норова прусських монархів.

Тут він пише вірші та наукові праці, серед яких перша частина «Історії свого часу», в якій йдеться про розповідь про першу Сілезьку війну та її тяжби. Велика увага була приділена наукам та мистецтвами які не дуже жалував Фрідріх Вільгельм. У цьому обійсті король сам грає та пише музику прусський король. Тут він також приймає видатних людей з усіх Європейських країн. Серед яких великий Французький філософ та вчений – Вольтер. У своїх листах до Вольтера Фрідріх сповнений гордості та щирості за свої вчинки й хвалиться перед відомим філософом, розповідаючи наскільки добре йому вдалося розбудувати свою державу зміцнити армію та кордони, поліпшити добробут своїх підданих та закріпити успіх свого батька та діда, він також запрошував Вольтера відвідати його в Берліні. Філософ погодився, а разом з тим вирішив виконати доручення французького уряду і «пошпигувати» за майбутніми планами Пруссії. Фрідріх робить все щоб змусити видатного філософа залишитися тут назавжди: король одразу жалує йому орден та королівське жалювання, велика кількість постачальників та кухарів мусять невпинно та гарно працювати для того щоб задовольнити смакові потреби Вольтера, постійно чоловічі застілля з найбільш наближеними по постаті монарха людьми теж становили на меті розважати видатного гостя, навіть королева не сміла приходити на ці зібрання.

Відсутність жіночої публіки на цих зібраннях тісно пов'язана особистим життям Фрідріха Великого. У шлюбі та до нього король був дуже

велелюбний, однак він захворів на венеричну хворобу, яка призвела до деформації статевого органа і він вважав, що більше не зможе мати дітей. На цій підставі багато біографів намагалися маніпулювати цією вадою та закидати Фрідріхові стосунки з чоловіками.

Вольтер був у захваті, він возвеличує Фрідріха Великого - «Північним Соломоном». Демонструючи, що він як і мудрий цар Соломон, з розумом керує своєю країною. Однак бути філософом, ще не значить бути королем, адже останній мусить приймати рішення, які на перший погляд можуть здаватися несправедливими, однак вони будуть нести користь для всієї країни. Аналізуючи політичну ситуацію Фрідріх II збільшує чисельність пруського війська, чим занепокоює Вольтера, яка пише про це у листах до нього. Також король просить його викупити весь тираж його твору «Антимакіавелі», бо вважає що ним він може заплямувати свою репутацію. Вольтеру не дається це зробити, навіть йдучи на хитрощі й твір все ж друкується і напрочуд він приносить шалену славу її автору. Тепер в Європі всі знають про «Північного Соломона». Подруга Вольтера мадам Дюшатле негативно ставилися до Фрідріха, як і він до неї.

Вольтер ще багато разів відвідує Фрідріха II, знаходячись на службі при Французькому дворі. Завдяки його дружбі з королем Пруссії, його використовують як дипломата, доручаючи йому різні місії. Мета яких дізнатися про подальші військові та не тільки дії Фрідріха II. Однак всі вони були невдалі, бо король дуже швидко розкусив план французів. Не залишаючи сподівань переманити Вольтера до свого двору він намагається зробити так, щоб він посварився зі французьким.

В 1749 році доля посміхнулася Фрідріху і водночас відвернулася від Вольтера. Помирає мадам Дюшатле, це була страшна трагедія для Вольтера. Її смерть була на совісті офіцера Сен-Ламбена. Вольтер не знав куди подітися для того щоб приглушити це горе. До себе до Лотарингії його

запрошував колишній король Польщі-Станіслав Лещинський. Однак з неї походив Сен-Ламбен, тому Вольтер не хотів проживати на батьківщині вбивці його Емілії. Залишалася тільки Пруссія.

Вольтер жив в нещодавно збудованому, за наказом Фрідріха, палаці Сан-Сусі. Тут він активно працював над титанічної працею «Доба Людовика XIV». В ній він описує про період царювання «Короля Сонця», засуджуючи, те, що він вів багато безглузких війн, які врешті решт, разом з внутрішньою політикою привели країну до кризи, з якої було дуже важко вийти. Але з часом любов до «Північного Соломона» потроху зникає, як і в самого Фрідріха до Вольтера. Останньою краплиною стає сварка між Мопертьюї та Вольтером. Останній пише твір «Діатраба доктора Акакія, папського лікаря», в якому він гумористично змальовує голову Берлінської академії наук. Фрідріх дав зрозуміти Вольтеру, що не потрібно писати такі праці, бо вони дискредитують особу короля і його країни, тому він її спалює. Після цього Вольтер покидає двір прусського короля, однак не все так просто і перед від'їздом, комісар поліції за наказом короля конфіскує твори, Фрідріха, яку були подаровані Вольтеру. Не дивлячись на цю прикру ситуацію вони продовжували своє листування.

РОЗДІЛ VI. Німецьке Просвітництво

Стосунки Вольтера та Фрідріха представляють дуже особливу ситуацію по ставленню прусського монарха до інших просвітників. Запрошення до Берліна Вольтера є скоріше винятком з правил, річ у тому, що серед придворних Фрідріха Великого було неможливо знайти німецьких поетів та мислителів, прусський король все ще не помічав що велика кількість німців починає усвідомлювати себе частиною нової нації, яка об'єднувалися навколо культури. Його ставлення до німецької культури не потерпіло жодних змін, він продовжував вважати її відсталою, а усіх німецьких інтелектуалів не вартої його уваги. І на це були причини.

Просвітництво прийшло до німецьких земель достатньо пізно і не йшло у жодне порівняння з іншими провідними Європейськими державами – Францією та Англією. Звідси й не любов Фрідріха до вітчизняних атлантів думки, а їх було вдосталь. На початку XVIII століття німецькі науковці та філософи запозичували іноземні ідеї та адаптували їх під реалії їх середовища. Головною особливістю Німецького просвітництва був пошук компромісу між вірою та знаннями, між релігією та наукою.

Найбільш впливовим філософським напрямком першої половини XVIII століття була школа Християна Вольфа - послідовника ідеалістичної школи Лейбніца. Його система базувалася на ідеях наперед визначеної долі. Таким чином усі люди мусять невинно слідувати за течією та нічого не змінювати. Ідеалізм Лейбніца призводить до примирення з дійсністю, до виправдання соціальної пасивності. Тому приблизно з середини XVIII ст., Коли просвітники підсилюють свою боротьбу проти феодально-абсолютистських порядків, вони не тільки відкидають уявлення Лейбніца про розумний

пристрій навколишнього світу як «кращого зі світів», а й висміюють його, як це зробив Вольтер у своєму «Кандіді».

Проте Вольфу та його послідовникам вдалося переглянути раціоналістичну філософію Лейбніца, додавши до неї велику долю духу компромісу і сформувавши власне вчення. Вольф разом зі своїми учнями через університети займалися розвитком філософії як науки, спираючись на ідеї Декарта і Спінози, філософи намагалися вивести причинно-наслідкові зв'язки усіх явищ природи.

Над німецькими проповідниками височіла фігура Готфріда Ефраїма Лессінга. Він зміг поєднати у собі приголомшливу кількість талантів. Письменник, драматург, критик, естетик, філософ, борець з забобонами, та релігійної нетерпимості. Лессінгу не подобалося у сучасній йому Пруссії, де король не проявляв достатньої уваги стосовно вітчизняних просвітників.

Лессінг виступає за розвиток німецького театрального мистецтва, яке б не було зациклене на статичних образах у живописі та скульптурі. Лессінг хоче бачити життя простого народу, щоб митці почали зображувати їх звичайні буденні потуги. У своїх працях про мистецтво він встановлює чіткі вимоги, яким повинні слідувати митці для того щоб створити справжній шедевр. Крім цього Лессінг одним з перших розпочинає процес «шекспіризації» німецької літератури на рубежі XVIII- XIX століть.

Лессінг заперечує віру в деїстичного, що існує поза світом і не втручається у життя простих людей, божество виконує роль годинникового майстра, який один раз завів свій механізм і відсторонився від нього.

Ще один з найбільш яскравих представників німецького просвітництва є Йоганн Готфрід Гердер. У своїх дослідженнях Гердер покладається на розум, який не можна аналізувати поза спектром відчуттів, уявлень і уяви, а також без об'єктивної моральної оцінки. Він вважає, що без вагомості кількості

детальних досліджень у будь-яких сферах життя, неможливо ні до чого прийти.

Гердер категорично заперечує теорію про те, що історичні події можуть бути схильні до вторгнення незрозумілих надприродних сил. Він відкидає спроби витлумачити перебіг історичних подій за допомогою вигаданих кінцевих цілей.

Не менш визначну роль у німецькому просвітництві зіграла постать геніального поета та мислителя Вольфганга Гете. Рішучий противник клерикалізму та схоластик Гете був продовжувачем ідей Спінози, однак не підтримував його скептичних поглядів. Виступаючи прихильником матеріалістичних поглядів, він вказує на зміни розвитку в природі, яка, на його думку представляє органічний, різноманітний взаємозв'язок явищ, що утворюють єдине, живе ціле.

Однак, не зважаючи на видатні досягнення у сферах філософії та науки, тенденції до залучення німецьких просвітників до королівського двору були не втішними. Гердер, виходець зі Східної Пруссії, відправився працювати до Веймара, навіть Кант, який працював у Кьонігсберзі й вважав Фрідріха Великого ідеалом освіченого абсолютизму і що він був настільки мудрим управлінцем, що непохитне підпорядкування йому було не тягарем, а привілеєм, не знайшов місце біля монарха. Палац Сан-Сусі не був місцем яке приваблювало таких особистостей. Поетам, музикантам та всім іншим діячам культури доводилося шукати своє щастя якомога далі від Берліна при дворах маленьких князів, наприклад у Веймарі. Саме тут зароджувалися нетлінні шедеври німецької класики, які давали чітке розуміння, що попри усе різноманіття німецьких земель існує те що об'єднує їх населення – німецька мова.

Фрідріха ж не дуже хвилювали, а ні Німецька Імперія, а ні культура, він бачив себе першим слугою Пруської держави – прекрасний управлінець, а

також скрипаль і флейтист, метафізик і поет, який зберігав пристрась до музики, книг і наукових занять навіть в вихорі найтяжчих випробувань. Він особисто подорожує від села до села, майже три чверті його підданих були звичайними селянами, у своїх власних королівських обійстях він намагався пом'якшити життя селян, але в усіх інших частинах держави усе залишалося по-старому. Король не міг та не хотів настроювати дворянство проти себе, адже саме з нього складався офіцерський корпус, а селяни були головним джерелом з якого набиралися солдати. Обов'язкової шкільної освіти ще не існувало, але король бажав щоб його майбутні рекрути чогось навчалися.

Однак, попри таку земну ідилію, геополітична ситуація у Європі давали про себе знати. Час минав, але Марія-Терезія ні на хвилину не забувала про нанесену їй образу. Кровоточила гордість, невгамована жага помсти не давала спокою. Чи могла вона забути, як її, на порозі материнства змусили тікати з древньої столиці, споконвічної землі предків, а на багаті володіння спадкоємиці Габсбургів накинута як шакали ті, хто поклялися її захищати. І першим серед цих розбійників був Фрідріх. Він відторгнув цю багату землю не тільки від Австрійської корони, але і від католицької церкви. Безбожний король дозволяв усім своїм підданим молитися будь-яким богам як їм заманеться. Марії-Терезії, фанатичною католичкою, була нестерпна сама думка про рівність релігій.

Королева активно вела зовнішню політику шукаючи союзів з якомога більшою кількістю країн для гарантованої перемоги у майбутній війні. Так у 1753 році був підписаний таємний пакт з Російською Імперією, за яким у разі будь-яких бойових дій з боку Фрідріха, держави зобов'язувалися захищати одна одну та відвоювати Сілезію. Пізніше до цього союзу приєдналася Саксонія та Франція. Фрідріху ж вдалося схилити на свій бік Англію, давнього запеклого Франції. Оцінюючи сили, він розумів, що єдиною можливістю для перемоги у цій війні був швидкий марш до земель Августа 3 для того, щоб переконати його вступити у союз проти Росії та Франції.

Фрідріх прекрасно розумів що у майбутній кампанії він буде протистояти противнику який очевидно має чисельну перевагу і колишні битви продемонстрували що тактична перевага була на боці пруської армії, але їх втрати були занадто великими. Хто зможе замінити полеглих? До рекрутів залучали вже більше і більше уродженців королівства. Це були перші кроки до загальновійськової повинності. Солдат відбирали за жорсткими критеріями ще з дитинства й отримували від своїх майбутніх полків – капелюх на знак їх приналежності. Крім цього, до лав армії активно набирали іноземців, але цей набір нерідко супроводжувався хитрощами та насильством. До армії потрапляли не усі призовники, для цього вони мусили відповідати певним критеріям. Зріст солдата за часів Фрідріха Великого мусив складати мінімум 169 сантиметрів і вимірювання проводилися кожен рік, деяким рекрутам як тільки їм виповниться 16 років. Для війни були також важливі здорові зуби, тільки той, хто мав здорові зуби міг розривати обгортку патронів з порохом. Придатним до служби визнався кожен сьомий.

РОЗДІЛ VII. Семилітня Війна

Для реалізації свого військового плану Фрідріх залишив 26 тисячний військовий корпус у Сілезії, а сам відправився на завоювання Саксонії, очолюючи 56 тисячне військо, яке він розділив на три корпуси. Прусські війська дуже швидко просувалися по території супротивника не зустрічаючи жодного опору і займаючи ключові Саксонські міста. Саксонські війська були розкидані по всій і не могли швидко зібратися для відбиття нападу. Для того, щоб повністю не втратити контроль над Саксонією, війська Августа 3 встали недалеко від столиці військовим табором, до якого невпинно рухалися прусські війська.

Захопивши Дрезден Фрідріх видав маніфест, згідно з яким він проголошував, що захоплення Саксонії направлено на захист Німецьких земель від зовнішніх ворогів, місцевий уряд скасовувався, усі зброя та спорядження як і скарбниці передавалися прусським військам. Порухивши кордон Фрідріх наражав свою державу на кликати гнів інших європейських країн і таким чином отримати ще більше ворогів з якими необхідно було б розібратися. Єдиною можливістю запобігти цьому була публікація на широкий загал документів, які свідчили про таємний союз між Австрією та Саксонією щодо спільних дій проти Прусської держави. Маючи архів Дрездена Фрідріху вдалося відшукати необхідні документальні підтвердження легітимності свої дій, як захисника Німецьких земель, гарантувавши місцевим дворянам збереженням їх прав та свобод та суворо слідкуючи за тим, щоб його солдати поводитися не як загарбники, а як визволитель.

В цей же самий час Імператор вирішив зібрати на сеймі своїх підданих і дати відсіч Фрідріху. Пруського короля цей сейм дуже мало хвилював, бойові дії склалися на його користь, у наслідок Лозецької битви майже вся саксонська армія була взята у полон, з офіцерів було взято слово про те, що у цій війні більше не піднімуть зброю проти Пруської держави, після чого вони були відправлені по своїм домівкам. В той час як звичайних солдатів передягли у форму пруської армії та розподілили по батальйонах. З одного боку Фрідріх зміг компенсувати чисельність втрачених солдатів під час останніх битви, а з іншого такий активний набір з полонених призвів до масового дезертирства.

Попри цю перемогу Фрідріху ставало все складніше контролювати ситуацію на фронті. Кожна затримка грала не на користь пруського короля, французькі та російські війська, як і об'єднана імперська армії з кожним днем все швидше і швидше просувалися як до позицій Фрідріха так і до кордонів Прусії. Не втрачаючи жодного моменту для удару пруські війська вдерлися до Богемії та з великими втратами змогли одержати перемогу у празькій битві і місто було взято в облогу.

Пруська армія не могла витратити дорогоцінний час на облогу. Король прийняв рішення розділити свою армію на дві частини та продовжити наступ. 18 червня Фрідріх програв битву при Коліні, після чого мрії швидкого захоплення усєї Саксонії розвіялися як дим після гарматного пострілу. Ця поразка спричинила цілу низку інших невдач.

Фрідріх був вимушений зняти облогу з Праги, в цей саме час російські та французькі війська вдерлися до пруських володінь. Попри важкі втрати та скрутне становище Фрідріху вдалося одержати дуже значу перемогу під час битви за Розбах. Величезні втрати - 10 тисяч осіб з боку Австро-французької армії та близько тисячі осіб з боку пруської армії. Однак виграти битву ще не означає виграти саму війну, а попереду Фрідріха чекали

великі складнощі у вигляді військ Російської імперії. 1758 рік грандіозна та дуже кривава битва під Цорндорфом. Попри виснаженість обох армій та не достаток боєприпасів вирішальним моментом у цій битві був рукопашний бій який призвів наймасовіших людських втрат за час цієї кампанії: 12 тисяч полеглих з боку Пруссії та 19 тисяч зі сторін її супротивників.

Це була абсолютна не та перемога на яку сподівався Фрідріх коли розпочинав цю кампанії і його велич як полководця сильно похитнулася. Але це було лише початком, 1759 рік, Фрідріх Великий зазнає нищівної поразки у битві під Кунесдорфі та вперше у своєму житті роздумує та пише про самогубство. 1760 рік – крах війська російської армії вже у Берліні, вони пробули там протягом одного тижня з 9 по 16 жовтня, зібравши достатню контрибуцію вони достатньо швидко покинули місто до якого стрімголов йшов Фрідріх зі своєю армією. Причина такого швидкого відступу військ російської армії – корпусу Чернишова достатньо банальна – більшість командувачів – Апраксін, Чернишов та інші російські генерали діяли з на випередження. Це було пов'язано з тим що імператриця Єлизавета дуже сильно хворіла і наближені до неї люди розуміли що вона вже не живець на цьому світі. Спадкоємцем імператорського престолу був її онук Петро 3 – людина яка була палко закохана у Фрідріха Великого і незаздрісна доля тих, хто власними руками знищить кумира молодого імператора. І врешті решт Фрідріха від можливого повного краху його задумів та самогубства врятувала смерть імператриці Єлизавети Петрівни 5 січня 1761 року. Втративши могутнього союзника Австрія та її союзники почали програвати.

У замку Гутесбурзі, 16 лютого був підписаний мирний договір, держави погодилися взаємно визнати свої кордони до початку цієї довготривалої війни, не стягуючи контрибуцій. Сілезій та Глацьке графство залишалися за Фрідріхом, а Саксонія була повернена Августу.

РОЗДІЛ VIII. Епілог

Після Семилітньої війни не було, а ні переможців, а ні переможених, війна принесла нічого крім страшних людських втрат та повної розрухи, але разом з цим, крізь пекельне полум'я горнило війни Пруссія вийшла значно сильною та самостійною державою, вільну від зовнішніх боргів та впевненою у своєму завтрашньому дні, в той час як інші держави були повністю виснажені і мали величезну купу боргів. На додаток, завдяки силі пруської зброї та військовій майстерності генералів Фрідріху вдалося поставити Пруссію на один рівень з могутніми Європейськими державами. Тепер Фрідріх міг повністю посвятити себе відновленню держави.

Першим наказом король відпустив усіх селян з армії, для відновлення сільськогосподарських потужностей країни. Але нестачі не було, величезна кількість іноземців бажали служити під знаменами видатного полководця. Разом з цим, у Берліні була створена військова академія, був написаний військовий курс для офіцерів та збільшена чисельність Берлінського кадетського корпусу. Іншою постановою, король заборонив перехід між станами, таким чином ремісник не міг все продати і податися шукати щастя в іншій професії або у військовій службі. У постраждалих від війни провінціях були скасовані податки, а селянам були видані військові запаси зерна для посіву.

«Фанатизм і лють честолюбства перетворили самі квітучі краї моєї держави в пустелі, - писав Фрідріх до Вольтера. - Якщо вас цікавить підсумок спустошень, завданих мені ворогами, то знайте, що я побудував в Сілезії 8.000 будинків, в Померанії й Неймарк - 6.500, а це, за всіма розрахунками Ньютона і Д'Аламбера, складе 14.500 нових жител. Велика

частина була спалена ворогом. Ні! ми не так вели війну, справедливість, ми зруйнували кілька будинків в містах, які брали в облогу, але число їх не простягається і до тисячі. Поганий приклад не ввів нас у спокусу, і з тієї сторони совість моя вільна від будь-якого докору. » [20;електронний ресурс].

Фрідріх збільшив податки на розкіш і для контролю цього процесу запросив іноземних, зокрема французьких наглядачів. Такі дії викликали хвилю обурення серед населення, адже корупція їх сягнула небачених масштабів і королю довелося замінити іноземців на німецьких чиновників. А для того щоб повністю позбутися зловживання владою у судочинстві, була введена таємна поліція, однак після низки вбивств Фрідріх відмовився від цієї організації.

Фрідріх приділяв велику увагу зовнішній політиці. В результаті семилітньої війни Пруссія стала посередником у боротьбі між Заходом та Сходом і така складна ситуація потребувала невідкладного політичного союзу. Франція та Туреччина були слабкими, Англія зрадила Прусію під час війни, залишався єдиний варіант – Російська Імперія. У жовтні 1763 року помер Август III. Він залишив після себе сина і малолітнього онука. Син його помер в грудні того ж року. Польща готувалася до обрання нового короля, але через недбалу політику свого монарха, за польський престол боролися усі хто хотів.

Врешті решт королем став Станіслав Понятовський - плід сумісної праці Фрідріха та Єлизавети.

Завдяки далекоглядній політиці, Пруссії вдалося не тільки пройти через період страшного неврожаю, який прокотився по всій Європі, але й поділитися запасами свого провіанту та непогано заробити на цьому.

Однак фатум, все ще не давав старому королю спокою, після смерті баварського курфюрста Максиміліана III Йосипа, Австрійська корона змогла забрати собі велику частину Баварських земель і розмістити там свої війська.

Для Фрідріха Великого це було питання честі, він вирішив показати свою перевагу перед усіма іншими Німецькими монархами, а разом з цим виступити захисником одного зі спадкоємців баварського спадку. Обидві армії вирушили до кордонів Моравії і Богемії, але активних бойових дій не починали. Марія Терезія намагалася усіма силами зупинити цей конфлікт та розпочала таємні переговори з Фрідріхом, адже не бажала повторення Семилітньої війни. Однак вона зазнала невдачі. Загалом війна вийшла достатньо безглуздою, через нестачу провізії обидві армії більше займалися грабунком сільських господарств, ніж війною. Невдовзі Марії Терезії вдалося переконати Йосипа закінчити війну.

РОЗДІЛ ІХ. Останні роки

В останні роки свого життя Фрідріх Великий стає ще більше замкнутим й самотнім. Він поховав усіх своїх друзів та генералів та залишився зовсім одним та усамітнюється у своєму улюбленому палаці Сан Сусі. У цей час були написані: «Листи про любов до батьківщини», «Міркування про різні образах правління і про обов'язки государів», «Історія поділу Польщі». Невдовзі сили почали покидати короля, він був реальним реліктом свого часу. За часи свого правління він зміг укріпити свою державу та примножити спадок Гогенцолернів. Він прекрасно розумів що посадив зерна справжньої могутньої німецької нації, але дуже страждав від того що вже не зможе побачити плоди своєї роботи. Він страждав безсонням, гемороєм і астмою. Після чергових військових маневрів він підхопив водянку грудей, яка врешті зіграла здоров'я короля нанівець. Спадкоємець престолу не виконав заповіт Фрідріха і почесні похорони відбулися лише у 1991 році, з дотримання усіх вимог Великого короля.

Попри те що король залишив своєму спадкоємцю могутню армію та налагоджену адміністрацію, він не зміг залишити свою цілеспрямованість разом зі своїми чітко визначеними цілями як у зовнішній так і у внутрішній політиці. І невдовзі все почалося розвалюватися. 1792 рік, битва при Вальмі, на якій був присутній і Гете і він побачив що епоха армій старого режиму закінчилася і французька армія знову одержує перемоги над пруссаками. А у

1806 році Наполеон повністю розбиває пруссаків, які ще нещодавно мали таку могутню та професійну армію.

Пізніше, інший великий послідовник ідеї об'єднання німецької нації – Бісмарк, у своїх мемуарах буде описувати період після Фрідріха Великого: «У парламентських фракціях честолюбство ватажків, ораторів і кандидатів в міністри харчувалося і прикривалося національної незадоволеністю. Після смерті Фрідріха Великого ясно усвідомлені цілі в нашій політиці або зовсім відсутні, або незграбно вибиралися або здійснювалися; це відбувалося з 1786 по 1806 року, коли наша політика, позбавлена з самого початку певного плану, привела до сумного кінця.» [8; електронний ресурс].

Висновки

І врешті решт ми можемо дорікати Фрідріху у багатьох його вчинках, однак жодним чином ми не можемо затаврувати його як тирана. Безумовно є і милітаризм, і армійська муштра, і кріпацтво, і свобода пересувань, але він і на себе накладає певні обмеження – він був першим слугою держави. Фрідріх Великий яскраво відображає сильні та слабкі сторони германського народу та його духу. Це і німецька чесність, коли неможливо уявити корупцію серед німецьких чиновників і справедлива судова система і працелюбність німецького народу. Але разом з цим є і мінуси, головний з яких це —гра у солдатиків! постійна військова муштра та постійні війни. І таким чином Берлін одночасно став новими Афінами на Шпрее та новою Спратою. Його також не можна вважати комедіантом просвітницької монархії. Це не гра у прогресивність, він дійсно був реформатором. Саме йому належить створення системи законів – ландрехт.

Що стосується психологічного здоров'я, то він був схильний до меланхолій, після особливо важких програшів він впадав в депресію, але потім неодмінно брав себе у руки і знову йшов у бій. Він міг сто разів впасти і сто разів піднятися, це було доказом невгасаючого бажання боротися до останнього. І в цьому плані він дуже цікава особистість, це вільна людина у дії. Це майже ідеал людини. А найголовніше він він не був Гітлером до Гітлера. Він не був Гітлером який прийшов до Німеччини у XVIII столітті. І цьому є незаперечні свідчення. По-перше, в нього не було ненависті до культури, у нього не було патологічної класової ненависті до інтелігенції, він шукав спілкування з французькими інтелектуалами, він товаришував з Вольтером. І нарешті толерантність, яка виразилася у залученні великої кількості мігрантів до своєї держави.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Lloyd H. The History of the Late War in Germany, between the king of Prussia, and the empress of Germany and her allies. Part I. [Електронний ресурс] / Lloyd // London; Printed for S HOOPER, №41, St, Martin's Lane, Corner of May's Buildings, M DC LXXXI g. – 1781. – Режим доступу до ресурсу: <http://prussia.online/books/the-history-of-the-late-war-in-germany-1>.
2. Millar S. Zorndorf 1758. Frederick faces Holy Mother Russia [Електронний ресурс] / Simon Millar // Osprey Publishing. – 2003. – Режим доступу до ресурсу: <http://prussia.online/books/zorndorf-1758-frederick-faces-holy-mother-russia>.
3. Prothero G. W. East and West Prussia [Електронний ресурс] / Prothero // London: H. M. Stationery Office, . – 1920. – - [6], 65 p. Режим доступу до ресурсу: <http://prussia.online/books/east-and-west-prussia>.
4. Алексюн Н. История Центрально-Восточной Европы [Електронний ресурс] / Н. Алексюн // СПб.: Евразия. – 2009. – 1120 с.: ил. - Режим доступу до ресурсу: <http://prussia.online/books/istoriya-tsentralno-vostochnoy-evropi>.
5. Андерсон П. Родословная абсолютистского государства [Електронний ресурс] / П. Андерсон // М.: Издательский дом «Территория будущего», . – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <http://prussia.online/books/rodoslovnaya-absolutistskogo-gosudarstva>.
6. Артамонов С. Д. Вольтер и его время [Електронний ресурс] / Д. Артамонов // Москва, Просвещение. – 1980. – Режим доступу до ресурсу: <http://lit-prosv.niv.ru/lit-prosv/artamonov-volter/index.htm>.
7. Архенгольц И. В. История семилетней войны [Електронний ресурс] / И. В. Архенгольц // М.: АСТ. – 2001. – - 555 с., [4] л. ил. Режим доступу до ресурсу: <http://prussia.online/books/istoriya-semiletney-voyni>.

8. *Бисмарк О.* Мысли и воспоминания: в 3-х т. / Перевод с немецкого под редакцией проф. Л. С. Ерусалимского. — М.: Государственное социально-экономическое издательство, 1940-1941. ≡ *Bismarck O.* Gedanken und Erinnerungen. — Stuttgart : J.G. Cotta, 1898-1919. Том 1: http://militera.lib.ru/memo/0/pdf/german/bismarck_o01-1.pdf
9. Бонвеча Б. История Германии: Учебное пособие: в 3 тт. Том 3: Документы и материалы [Электронный ресурс] / Б. Бонвеча, Ю. В. Галактионова //М.: КДУ, 2008. - 592 с.. – Режим доступа до ресурсу: <http://prussia.online/books/istoriya-germanii-3-3>.
10. Восточная Пруссия. С древнейших времен до конца Второй мировой войны [Электронный ресурс] / [В. И. Гальцов, С. С. Исупов, В. И. Кулаков та ін.] // Калининград: Книжное издательство. – 1996. - 538 с.: 44 л.ил. – Режим доступа до ресурсу: <http://prussia.online/books/vostochnaya-prussiya-1996>.
11. Все войны мировой истории по Харперской энциклопедии военной истории Р. Э. Дюпюи и Т. Н. Дюпюи / с комментариями Н. Л. Болконского и Д. Н. Волконского. — В 3-х т. — СПб.: Полигон, 2003-2004. — ISBN 5-89173-218-1. — Т. 1. — 2003. — 640 с, ил. — Тираж 5000 экз. — ISBN 5-89173-217-3(Т. 1); Т. 2. — 2004. — 520 с, ил. — Тираж 5000 экз. — ISBN 5-89173-259-9 (Кн. 2); Т. 2. — 2004. — 505[4] с, ил. — Тираж 5000 экз. — ISBN 5-89173-270-X (Кн. 3); Режим доступа до ресурсу http://militera.lib.ru/h/sb_allwars/index.html
12. Всеобщая история искусств : В шести томах / Академия художеств СССР, Институт теории и истории изобразительных искусств. — Москва : Государственное издательство «Искусство», 1956—1966. Том четвертый. Искусство 17-18 веков / Под общей редакцией Ю. Д. Колпинского и Е. И. Ротенберга. — 1963. — 924, LXXXVIII с., ил. Режим доступа до ресурсу : <http://tehne.com/library/vseobshchaya-istoriya-iskusstv-v-shesti-tomah-moskva-1956-1966>

13. Гаузе Ф. Кёнигсберг в Пруссии. История одного европейского города / Пер. с нем. В. Хердта и Н. Конрада. Гёттинген: Гёттингенский исследовательский центр, 1994. 316с. Режим доступа до ресурсу <http://prussia.online/books/kenigsberg-v-prussii>
14. Денисон Д. Т. История кавалерии. Вооружение, тактика, крупнейшие сражения [Электронный ресурс] / Д. Т. Денисон // М.: Центрполиграф. – 2014. - 512 с – Режим доступа до ресурсу: <http://prussia.online/books/istoriya-kavalerii-vooruzhenie-taktika-krupneyshie-srazheniya>
15. Державин Н. Вековая борьба славян с немецкими захватчиками. [Электронный ресурс] / Н. Державин // М.: Издание всеславянского комитета. – 1943. – Режим доступа до ресурсу: <http://prussia.online/books/vekovaya-borba-slavyan-s-nemetskimi-zahvatchikami>.
16. Ивонин Ю.Е. Два монарха эпохи Просвещения (Фридрих II и Иосиф II) // Ивонин Ю.Е., Иволина Л.И. Властители судеб Европы: императоры, короли, министры XVI-XVIII веков. Смоленск: Русич, 2004. Режим доступа до ресурсу <https://www.litmir.me/bd/?b=179042>
17. История немецкой литературы. Новое и новейшее время [Электронный ресурс] / [С. И. Городецкий, А. В. Маркин, Т. А. Баскакова та ін.] // РГГУ. – 2014. – Режим доступа до ресурсу: <http://maxima-library.org/redkollegiya/compilers/b/346445>.
18. Кареев Н. И. История Западной Европы в Новое время: Том III. "Восемнадцатый век" и французская революция. [Электронный ресурс] / Николай Иванович Кареев // Тип. М.М. Стасюлевича. – 1893. – Режим доступа до ресурсу: <https://runivers.ru/lib/book3089/9729/>.
19. Кареев Н.И. Западноевропейская абсолютная монархия XVI, XVII, XVIII века. СПб., 1908. Режим доступа до ресурсу <https://runivers.ru/lib/book3199/10262/>

20. Кони Ф. А. История Фридриха Великого [Электронный ресурс] / Федор Алексеевич Кони // МОСКВА, АЛГОРИТМ. – 1997. – Режим доступа до ресурсу: http://az.lib.ru/k/koni_f_a/text_1844_istoria_fridriha_velikogo.shtml.
21. Коробков Н.М. Семилетняя война. М.: Воениздат, 1940. 348 с. Режим доступа до ресурсу <http://prussia.online/books/semiletnyaya-voyna>
22. Кретинин Г. В. Генерал-фельдмаршал С. Ф. Апраксин в Пруссии [Электронный ресурс] / Г. В. Кретинин // Опубликовано в: Война и мир: исследования по российской и всеобщей истории. - Калининград, 2018. - С. 58-65.. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <http://prussia.online/books/general-feldmarshal-s-f-apraksin-v-prussii>.
23. Кулаков В. И. У последнего моря. История миграций в Пруссии [Электронный ресурс] / В. И. Кулаков // Пруссия-Информ. - Калининград. – 2007. - № 1(2). - С. 38-40; № 2-3(3-4). - С. 42-44. – Режим доступа до ресурсу: <http://prussia.online/books/u-poslednego-morya>.
24. Лависс Э. Очерки по истории Пруссии [Электронный ресурс] / Э. Лависс // Калининград: Янтарный Сказ. – 2006. – Режим доступа до ресурсу: <http://prussia.online/books/ocherki-po-istorii-prussii-2006>
25. Литературная энциклопедия: В 11 т. — [М.], Электронный ресурс] 1929—1939. т. 7. авторы: Б. Пуришев, А. Лаврецкий, А. Запровская Режим доступа до ресурсу <http://17v-euro-lit.niv.ru/17v-euro-lit/nemeckaya-literatura-litenc/index.htm>
26. Меринг Ф. История Германии с конца средневековья. М., 1924. Режим доступа до ресурсу https://imwerden.de/pdf/mering_istoriya_germanii_s_kontsa_srednikh_vekov_1924_text.pdf

27. Ненахов Ю. Ю. Войны и кампании Фридриха Великого [Электронный ресурс] / Ю. Ю. Ненахов // Минск: Харвест,. – 2002. – Режим доступа до ресурсу: <http://prussia.online/books/voyni-i-kampanii-fridriha-velikogo>
28. Осипов К. Русские войска в Восточной Пруссии в Семилетней войне [Электронный ресурс] / К. Осипов // М.: Огиз; Госполитиздат. – 1945. – Режим доступа до ресурсу: <http://prussia.online/books/russkie-voyska-v-vostochnoy-prussii-v-semiletney-voyne>.
29. Патрушев А. И. Германская история: через тернии двух тысячелетий [Электронный ресурс] / А. И. Патрушев // М.: Издательский дом Международного университета в Москве,. – 2007. – Режим доступа до ресурсу: <http://prussia.online/books/germanskaya-istoriya-cherez-ternii-dvuh-tisyacheletiy>.
30. Перцев В.Н Очерк истории Германии XVIII века. Минск: Издательство БГУ, 1959 . Режим доступа до ресурсу <http://prussia.online/books/ocherk-istorii-germanii-xviii-veka>
31. Перцев В.Н. Гогенцоллерны. Минск: Харвест, 2003. 304 с. Режим доступа до ресурсу <https://www.litmir.me/br/?b=236261&p=1>
32. Пруссачество и социализм Шпенглер Готтфрид Освальд Арнольд <https://www.litmir.me/bd/?b=269290>
33. Рамбо А. Русские и пруссаки: История Семилетней войны [Электронный ресурс] / А. Рамбо // М.: Воениздат. - 303 с.. – 2004. – Режим доступа до ресурсу: <http://prussia.online/books/russkie-i-prussaki>.
34. Ретцов Ф. А. Новые исторические записки о Семилетней войне. Часть первая [Электронный ресурс] / Ф. А. Ретцов // СПб.: В типографии И. Иоаннесова. – 1818. – Режим доступа до ресурсу: <http://prussia.online/books/novie-istoricheskie-zapiski-o-semiletney-voyne-1>.
35. Стегний П. В. Разделы Польши и дипломатия Екатерины II: 1772, 1793, 1795. [Электронный ресурс] / П. В. Стегний // М.:

- Международные отношения. – 1994. – Режим доступа до ресурсу:
<http://prussia.online/books/razdeli-polshi-i-diplomatiya-ekaterini-2>.
36. Фенор В. Фридрих Вильгельм I [Электронный ресурс] / Вольфганг Фенор // АСТ, Транзиткнига. – 2004. – Режим доступа до ресурсу:
<https://www.litmir.me/br/?b=146079>.
37. Фрейзер Д. Фридрих Великий / Пер. с англ. А.Ю. Шманевского. — М.: АСТ, 2003. — 604, [4] с. — (Историческая библиотека). — Тираж 7000 экз. — ISBN 5-17-015319-8 ≡ *Fraser D. Frederick the Great — King of Prussia.* — London: Penguin Press, 2000. — 704 p.
38. Фридрих Великий. Анти-Макиавелли, или Опыт возражения на Макиавеллиеву науку об образе государственного правления [Электронный ресурс] / Гогенцоллерн Фридрих Второй Великий // Аст. — 2009. — Режим доступа до ресурсу:
<https://www.litmir.me/br/?b=185317>
39. Фридрих Второй. Письма к маркизу д'Аржансу и к д'Аламберту // Оставшиеся творения Фридриха Великого короля прусского: в 8-ми т. СПб.: На иждивении И. К. Шнора, 1789. Т. 7. 270 с
40. Хаффнер С. Пруссия без легенд [Электронный ресурс] / С. Хаффнер // Siedler. — 1979. — Режим доступа до ресурсу:
<http://prussia.online/books/prussiya-bez-legend>

Фільмографія

1. «Великий король» 1942 (нем. Der große König) [Електронний ресурс] / режисер Файт Харлан/
<https://www.youtube.com/watch?v=bdnL9xHGXvQ>
2. «Старый и молодой король (1935) » [Електронний ресурс] / режисер Гитлерюнге Квекса/
<https://www.youtube.com/watch?v=z-АНАОхyd34>